

Umutsuzluk ve Dindarlık Konusunda Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezler (1998-2023) Üzerine Bir Değerlendirme

Mehmet Emrullah DURAN¹

Öz

Bu çalışmada umutsuzluk ve dindarlık konusunda 1998-2023 yılları arasında Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin taraması yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada umutsuzluk ve dindarlık konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için bir veri sağlanması, araştırılan umutsuzluk kavramlarının düzenlenerek sunulması ve ortaya çıkacak verilerin yapılacak araştırmalarda kaynak olması amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma neticesinde, yayımlanan tezlerin en çok 2023 (n=15) yılında ve en fazla tezin Atatürk Üniversitesi (n=5)’nde yapıldığı, ilgili tezlerde örneklem olarak toplam 5 çalışma grubunun bulunduğu ve umutsuzlukla ilgili 3 kavramın incelendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Umutsuzluk, Dindarlık, Kaygı, Depresyon, Yaşam Doyumu

Duran, Mehmet Emrullah. "Umutsuzluk ve Dindarlık Konusunda Türkiye’de Yapılan Lisansüstü Tezler (1998-2023) Üzerine Bir Değerlendirme". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 8/2 (2024), 145-161. <https://doi.org/10.32711/tiad.1428418>.

Geliş Tarihi	30.01.2024
Kabul Tarihi	01.04.2024
Yayın Tarihi	30.06.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye, emrullahduran@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9952-5103

An Assessment of the Graduate Theses on Hopelessness and Religiousness Produced in Türkiye (1998-2023)

Mehmet Emrullah DURAN¹

Abstract

This study reviews the graduate theses on hopelessness and religiousness produced in Turkey between the years of 1998 and 2023. In this regard, the aim to provide a source of data for other scholars who would like to engage in research on hopelessness and religiousness, present relevant concepts of forgiveness in an organized fashion and use any potential conclusions to offer a reference point for future research. Qualitative research methods used in the study were document review. As a result of the research, it was determined that the most published theses were made in 2023 (n = 15) and the most theses were made at Atatürk University (n = 5), there were a total of 5 working groups as a sample in the relevant theses and 3 concepts related to hopelessness were examined.

Keywords: Psychology of Religion, Hopelessness, Religiosity, Anxiety, Depression, Life Satisfaction

Duran, Mehmet Emrullah. "An Assessment of The Graduate Theses on Hopelessness and Religiousness Produced in Türkiye (1998-2023)". Türkiye Journal of Theological Studies 8/2 (2024), 145-161. <https://doi.org/10.32711/tiad.1428418>.

Date of Submission	30.01.2024
Date of Acceptance	01.04.2024
Date of Publication	30.06.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Dr., Selcuk University, Faculty of Islamic Studies, Psychology of Religion Department, Konya, Türkiye, emrullahduran@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9952-5103

Giriş

Umud bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal sağlıkları için çok önemli bir destek kaynağıdır. Bu sebepten bireyler umutlarını kaybedince yaşadıkları olumsuz duygular yaşamlarının bütününe etkilemektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde yaşanan köklü değişimler, ekonomik buhran ve savaşın yol açtığı travmatik olaylar gibi etkenler “mutluluk nedir ve nasıl elde edilir?” sorularının tartışılmasına neden olmuştur. Çünkü insanlar umutlarını kaybettikleri için mutluluklarını da yitirmişler ve kaybettikleri bu duyguları tekrar ortaya çıkarabilmek için çeşitli psikolojik ve sosyolojik araştırmaların gerçekleştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Umud mutluluğun kaynağı olduğu gibi aynı zamanda umutsuzluğun yol açtığı kaygı ve depresyon gibi ruhsal sıkıntıların da tedavi aracıdır.³ Bu bağlamda kişi umudunu yitirerek umutsuzluk girdabına düştüğünde sadece mutluluğuna değil aynı zamanda yaşam doyumuna ve psikolojik iyi oluşuna da ciddi zarar vermektedir. Literatürde umutsuzluğa çok farklı perspektiflerden yaklaşılmasından kaynaklı çeşitli tanımlamalar yapılmış ancak genel kabul görmüş bir umutsuzluk tanımı ortaya konamamıştır. Genel olarak umutsuzluk bilişsel bir bozukluk olarak ele alınmış ve süresiz bir karamsarlık durumu olarak değerlendirilmiştir.⁴ Kişilerde görülen umutsuzluk durumu doğuştan gelmeyip sonradan öğrenildiği için bu duruma yol açan faktörler çeşitli araştırmalarla tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede umutsuzluğa yol açan faktörlerden bazıları şöyledir:⁵

- Kişiliğin Kaybedilmesi: Bireyin benliğine yani kendine olan inancının ve olumlu duygularının zayıflaması durumu umutsuzluğa yol açmaktadır.
- Başarma Duygusunun Kaybedilmesi: Kişinin zorluklarla başa çıkabileceğine olan güveninin yok olması durumu.
- İnanç Değersizleşmesi: Bireyin hem kutsal şeylere olan inancını hem de aile ve arkadaş gibi dostluk bağlarına olan güvenini yitirmesi durumu.
- İsteklerin Yerine Gelmemesi: Kişinin arzu ve isteklerinin bütününe karşılayacak imkana sahip olamama durumu.
- Düzeltilemeyecek Problemler: Bireyin engellilik, tedavi imkânı olmayan rahatsızlıklar ve sevdiklerinin ölmesi durumu.

Amerikan Psikoloji Birliği yürüttüğü kapsamlı araştırmalar sonucunda bireyleri umutsuzluğa sürükleyen faktörlerin başında; kişilerin yalnızlaşması, uzun süreli strese maruz kalma ve bedensel sağlıkla ilgili çözülemeyen sorunların yer aldığını tespit etmiştir.⁶ Ayrıca Amerikan Psikoloji Birliği kişilerde umutsuzluk durumunun belirtileri hakkında da çalışmalar yürütmüş ve ilgili belirtilerin şunlar olduğunu saptamıştır:⁷

- Sürekli olumsuz düşünceleri yansıtan ifadeler kullanma
- Hissedilen duygu ve düşünceleri paylaşmaktan kaçınma
- Konuşmamaya istek duyma

³ Soren Kierkegaard, Yearbook (New York: Walter, 1997), 41.

⁴ Aaron Beck vd., “The measurement of pessimism: The Hopelessness Scale”, Journal of Consulting and Clinical Psychology 42/1 (1974), 861-865.

⁵ Charles Snyder vd., “The Will and Ways: Development and Validation of An Individual-Differences Measure of Hope”, Journal of Personality and Social Psychology 60/4 (1991), 570-585.

⁶ Peter Lewinsohn vd., “Center for Epidemiologic Studies Depression Scale (CES-D) as a screening instrument for depression among community-residing older adults”, Journal of Psychol 12/2 (1997), 277-287.

⁷ APA, DSM-5(Washington: American Psychiatric Association, 2013),53.

- Çevredeki olaylara karşı duyarsızlık
- Beslenme ihtiyaçlarını karşılamada yetersizlik
- Çevresel ve bedensel temizlik sorunları
- Mevcut uyku düzeninin bozulması ve uyuyamama sorunları
- Yakın arkadaş grubundan ve diğer sosyal ortamlardan kaçınma isteği

Bireylerin umutsuzluğa kapılmaları sadece günlük hayatlarını etkilememekte aynı zamanda onlarda çeşitli psikopatolojik durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede umutsuzluğun kişilerde yol açacağı olumsuz durumlardan bazıları şunlardır:⁸

İntihar: Bireyin hayattaki en değerli şeyi olan canına kıyması ve yaşamına son vermesidir. Kişilerin yaşamış oldukları olumsuz olaylar, başa çıkmakta zorlandıkları problemler ve sevdikleriyle ilgili kayıplar onların çaresizlik duygularını tetiklemektedir. Böylece bireyler çaresizliğin yol açtığı acizlik ve güç yetirememe duygudurumundan kurtulma yolu olarak ölümü seçmektedirler. Ayrıca bireylerin yaşamlarındaki hiçbir şeyi dönüştüremeyecekleri veya değiştiremeyecekleri inancı da onların öz saygılarını kaybetmelerine yol açmakta ve böylece hayattan kurtulma isteği ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan kişilerin hayatlarındaki anlam arayışlarının sonuçlanmaması veya yaşamlarını devam ettirecek anlamı kaybettiklerini düşünmeleri de intiharı tetikleyen nedenlerden birisidir. Bununla birlikte zorlu hayat koşulları ve aşılması imkânsız görülen sorunlar da bireylerin ölümü bir kurtuluş kapısı veya tüm problemlerin tek çözümü olarak algılamalarına neden olmasıyla onların intihara meyletmelerine yol açmaktadır.

Bağımlılık: Alkol, uyuşturucu veya kumar gibi kişilerin yaşadıkları sorunları geçici olarak unutmalarını sağlayan süreçlerdir. Bireyler yalnızlıklarını gidermek, acılarını dindirmek ve kaybettikleri umutlarını hatırlamamak için bağımlı oldukları şeylere daha fazla sarılarak onların kurtulmasına katkı sağlayacak olumlu durumları göz ardı etmektedirler. Böylece hem maddi hem manevi çöküş yaşanmakta ve yaşamın anlam ve amacı kaybolmaktadır. Ayrıca kişilerin sahip oldukları aile ve arkadaş çevreleri de onlardan uzaklaştıklarından dolayı bireyler yitirdikleri güvenlik duygularını edindikleri bağımlılıklarıyla giderme yolunu seçerek az da olsa var olan umutlarını tamamen kaybetmektedirler. Umutsuzluk bağlamında bağımlılık bazen maddesel değil duygusal açıdan takıntılı ve patolojik bazı sonuçlara da yol açabilmektedir. Bireyler doğal bir durum olan bağlanma duygusunu ya hissedebilmek ya da ondan kurtulabilmek için duygudurum bozuklukları yaşamaktadırlar. Umutsuzluğun kişileri sürüklediği bu duygusal bozukluklar aynı zamanda davranışsal problemleri de beraberinde getirmekte ve bireyin adaptasyon sürecine zarar vermektedir. Özellikle kişilerin bazı bireylere takıntılı hale getirdikleri duyguları aslında onların çözmeyi başaramadıkları sorunlardan kaynaklı olmasından dolayı da umutsuzluğun giderilmesi zorlaşmaktadır. Bu bağlamda umutsuzluğun yol açtığı önemli sorunların başında yer alan bağımlılık durumu bazen de umutsuzluğun nedenlerinden birisi olabilmektedir. Bazen bireyler yaşamlarında etkisini

⁸ Engin Geçtan, *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar* (Ankara: Maya Yayınları, 1981),33; Gülten Seber, *Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Güvenirliği ve Geçerliliği Üzerine Bir Araştırma* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1991), 17; Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 38; Robert Weiss, *Loneliness The Experience of Emotional and Social Isolation*, Ed. R. Woss (Londra: MIT Press, 1974), 8; Soren Kierkegaard, *The Sickness Unto Death* (Londra: Penguin Yayınları, 2008), 3; Philip Slater, *The Pursuit of Loneliness: American Culture at the Breaking Point*, (New York: Beacon Press, 1970), 17; Hakan Türkçapar, *Depresyon, Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi* (Ankara: HYB Yayınları, 2009), 11.

çok fazla hissetmedikleri çeşitli bağımlılıklarını görmezden gelme eğilimi göstermektedirler. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere eğer bu bağımlılıklar önlenemez bir duruma evrildiği zaman onlardan kurtulmak daha da zorlaşmakta ve umutsuzluğa kapılmak çok daha kolaylaşmaktadır.

Kişilik Bozuklukları: Umutlarını kaybetmiş bireyler hem kendilerine hem de çevrelerine karşı zarar verme eğilimi gösterebilmektedirler. Özellikle sadist veya mazoşist kişilik bozukluklarının nedenlerinden birisi bireylerin bu acı çekme veya çektirme durumlarını umutsuzluklarını dışa vurma şekli olarak kullanmalarıdır. Ayrıca paranoid ve şizoid kişilik bozukluğu olan bireyler sürekli güvensizlik duymalarından kaynaklı yaşadıkları huzursuzluk onları yalnızlaşmaktadır. Diğer taraftan narsistik kişilik bozukluğunun kişilerde yol açtığı üstünlük duygusu da insanlardan soyutlanmaya yol açmaktadır. Bireylerin yaşadıkları umutsuzluk duygusundan kısa sürede kurtulamamaları sonucu ortaya çıkan kişilik bozuklukları onların umutlarını kaybetmelerine sebep olan olaylardan daha büyük ve kalıcı yıkımlara neden olmaktadır. Bu sebeple, aslında kişilerin kaybettiikleri umutlarını dışa vurum biçimleri olarak da kabul edilen kişilik bozuklukları kronik bir hale dönüştüğünde çözümlenmesi daha karmaşık bir sorunlar yumağı olarak bireylerin psikolojik sağlıklarında kalıcı tahribatlar oluşturmaktadır. Böylece umutsuzluğa sadece bir duygu bozukluğu veya geçici bir durum şeklinde yaklaşılması mevcut problemin hafife alınmasına yol açacağı için aynı zamanda da bu tür durumlarda sorunun nereye kadar uzanabileceğini tahmin etmenin de imkansızlığından dolayı umutsuzlukla ilgili durumlara daha dikkatli yaklaşılması gerekmektedir.

Yalnızlık: Umutsuzluk durumu kişinin sadece bireysel yaşadığı bir duygu olmayıp yakınında bulunan kimselere de negatif etkileri olduğu için umutsuz bireyler genel olarak yalnızlığa mahkumdurlar. İnsanlar yaşam enerjilerini düşüren, pozitif bakış açılarını kaybettiren ve hayallerini yıkan kimselerin yanlarında olmalarını istemezler. Yalnızlık duygusu bireylerin bebeklik dönemlerinden itibaren getirdikleri bağlanma sorunlarıyla özdeşleştirilerek incelenirse de kişilerin umutsuzluklarının yol açtığı toplumdaki soyutlanma ve tek başına kalma mecburiyeti onların yaşamlarını daha çok etkilemektedir. Bu sebeple, umutsuzluğun neden olduğu yalnızlık durumu kişilerin bireysel veya toplumsal etmenlerden dolayı hissettikleri yalnızlık kaygısından daha yıpratıcı ve psikolojik iyi oluşa zarar vericidir. Çünkü yalnızlık kaygısı veya tercihen yalnız kalma kişinin üstesinden gelebileceği bir durum olmasına rağmen bireyin umutsuzluğunun sonucu olarak insanların ondan uzaklaşmasıyla ortaya çıkan istenmeme durumu çözümlenmesi çok daha zor ve karmaşık bir süreçtir. Bundan dolayı kişilerin diğer insanlarla dostluk ve arkadaşlık ilişkileri kurmaları çok zaman alırken mevcut ilişkilerin kopması çok daha kolay ve birey için yıkıcı olabilmektedir.

Depresyon: Bireylerin gündelik yaşamlarını etkileyen ve onların baş edemedikleri karamsarlık duygusunun yol açtığı rahatsızlık durumudur. Özellikle kişilerin rutin yaptıkları yeme, uyuma veya çeşitli hobileri gerçekleştirilmede görülen isteksizlik ve sürekli üzüntülü duygudurumunun kaynağını oluşturan depresif duygular bireylerin hem kendilerini hem de çevrelerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca bireylerin karşılaştıkları sorunların kaynağı olarak kendilerini görmeleri sonucu hissettikleri suçluluk duygusu da depresyonu tetiklemektedir. Bu sebepten kişilerin çeşitli başa çıkma mekanizmalarını aktif olarak kullanabilmeleri ve çözmeleri gereken problemlerden hızlıca kurtulabilmeleri için suçluluk duygusunu doğru yönetebilmeleri konusunda gerekli destekleri almaları gerekmektedir. Diğer taraftan bireylerin sahip oldukları

spiritüel düşünceler ve metafizik konuları da onların kaygı ve korku duygularını artırarak sağlıklı düşünme yetilerine zarar verebilmekte ve psikolojik iyi oluşlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Böylece kişilerin duygularını kontrol altına almaları ve psikolojik sağlıkları bakımından depresif bir ruh hali yaşamamak için hayatlarında korku ve umut dengesini sağlamaları gerekmektedir. Aksi takdirde bireylerin yaşayacakları duygusal bozukluklar ve çöküşler onların hem davranışlarına hem diğer insanlarla ilişkilerine hem de manevi yaşantılarına olumsuz etkileri olabileceği gibi kişilerin umutsuzluk ve karamsarlık çıkmazına sürüklenmelerine de yol açabilmektedir.

İnsanların yaşadıkları dünyada çoğu zaman istenilen şeyler gerçekleşmeyebilir ve işler her zaman yolunda gitmeyebilir. Bireylerin yaşamlarına devam etme ve üstlendikleri sorumlulukları yerine getirme zorunlulukları bulunduğu için kişiler karşı karşıya kaldıkları sorunlarla başa çıkma yollarını bularak umutsuzluğa düşmekten kendilerini kurtarmak için çabalarlar. Bu bağlamda din, bireylere inanç, sabır ve yaşam amacı sunduğu için kişiler maneviyatlarından güç alarak ümitlerini kaybetmemekte ve kaygılarından kurtulmaktadır.⁹ Ayrıca dinin müntesiplerine her zaman kişinin tüm sorunlarını bilen ve ona yardım edecek gücü sağlayacak bir aşkın varlığı hatırlatması ve o yüce varlıktan ümidi kesmenin şiddetli cezalara yol açacağıın tekrar edilmesi dindarları umutsuzluktan uzak tutmaktadır.¹⁰ Kur'an-ı Kerim'de bireylerin yaşadıkları umutsuzluk durumları onların yaratıcılarıyla olan sorumlu ilişkilerinden kaynaklı olduğu değerlendirilmesi yapılmış ve inandığını söyleyen kişilerin umutsuzluğa kapılmalarının Allah'ı inkara yol açabileceğinden dolayı çok sert uyarılar yapılmıştır.¹¹ Bununla birlikte dinin bireylere sağladığı kader ve tevekkül inancı onları yalnızlık duygusundan, hiçbir şeye güç yetirememe ve keder gibi duygulardan koruyarak onların ellerinden geleni yaptıktan sonra sonuç olumsuz olsa bile umutsuzluğa kapılmalarını engellediği için dindarlık ve umutsuzluk konusunda yapılan araştırmalar ayrı bir öneme sahip olmuştur.

İnsanoğlunun yaşamı boyunca sınırsız istekleri bulunmakta ama kaynaklar ve bireylerin imkanları sınırlı olduğu için bu durum kişide çatışma duygusuna yol açarak umutsuzluğu tetiklemektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak için din bireylere dua etmelerini tavsiye etmiş ve istedikleri şeylerin hemen olamayacağını vurgulayarak kişilerin hem elde edememe duygusuna kapılmalarını engellemiş hem de istediklerine çeşitli yollarla ulaşabilecekleri umudunu canlı tutmayı başarmıştır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de inanan kişilerin her durum ve şartta umutlu olmaları gerekliliği sıkça vurgulanarak onların umutsuzluk girdabında kaybolmalarının önüne geçilmiş ve bireylerin karamsarlık duygularının imanlarıyla çeliştiği ifade edilerek umutsuzluğa dönüşebilecek duygudurumları engellenmiştir.¹² Fakat burada her şartta umutlu olmaktan kastedilen şey bireylerin yerine getirmesi gereken sorumluluklarından umutlu olmak bahanesiyle kaçmaya çalışmaları değil inancın onlara sağladığı görev bilinciyle yaptıkları şeyi en güzel ve huzurlu olarak yerine getirmeleridir.¹³ Bu bağlam göz önünde bulundurularak yürütülen çalışmalar neticesinde bireyleri umutsuzluktan

⁹ Neda Armaner, Psikopatolojide Dini Belirtiler (İstanbul: Demirbaş Yayınları, 1973), 21.

¹⁰ Osman Pazarlı, Din Psikolojisi (İstanbul: Remzi Yayınları, 1982), 52; Hayati Hökeleki, Din Psikolojisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 27.

¹¹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an da Ümit İman İlişkisi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 18/1 (1974), 155-176.

¹² Secde 32/6; Hicr 15/56; Zümer 39/53; Yusuf 12/87.

¹³ Kasapoğlu, "Kur'an da Ümit İman İlişkisi", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi 18/1 (1974), 155-176.

uzaklaştıracak, kişilerin umutları sayesinde hem mutlu olacağını hem de Tanrı'nın övgüsünü kazanacaklarını vaat eden manevi yaklaşımlar çalışma yapan araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Böylece din, dindarlık ve maneviyatla umutsuzluğun ilişkisini araştıran çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Yürütülen farklı çalışmalarda dinin umudu olumlu yönde etkilediği bulgularınca araştırmacılar deneysel incelemelere başvurmuşlardır. Özellikle umutsuzluk eğilimleri yüksek bireyler çeşitli sınıflamalarla gruplara ayrılmış ve onlara araştırmacılar tarafından inanç temelli umut seminerleri verilerek onlardaki ortaya çıkacak değişim gözlemlenmek istenmiştir. Araştırmalar sonucunda dinin yalnızlık ve kaygı duygularından bireyleri uzaklaştırarak onları umuda sevk etmesinin ve cennet ya da tanrı sevgisinin kazanılması biçiminde çeşitli vaatlerin insanlarda umutsuzluk duygusunu azalttığı tespit edilmiştir.¹⁴ Bu sebepten kutsal metinler ve dini hikayeler yoluyla aktarılan umudun yüce bir duygu oluşu düşüncesinin kişileri psikolojik olarak hem rahatlatması hem de sorunlarla başa çıkmada yardımcı olması mevcut araştırmaların artarak devam etmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada, umutsuzluk ve dindarlık konusunda 1998-2023 arasındaki yıllarda Türkiye'de yapılmış lisansüstü tezlerin taraması yapılmıştır. Umutsuzluk ve dindarlık konusunda yapılmış ilk lisansüstü tezin 1998 yılında yapılmış olması dolayısıyla araştırma aralığı ilgili tarihten itibaren başlatılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda umutsuzluk ve dindarlık konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için bir veri sağlanması, araştırılan umutsuzluk kavramlarının düzenlenerek sunulması ve ortaya çıkacak verilerin yapılacak araştırmalarda kaynak olması amaçlanmaktadır. Çalışmamızda tezlere ilişkin sayısal veriler, tezlerin yıllara, üniversitelere, içerdikleri konulara ve veri toplama tekniklerine göre dağılımına yer verilmiştir. Bununla beraber incelemeye tabi tutulan 38 tez, alfabetik sırasına göre yazar soyadı, tez adı, üniversite ve yıl bilgisi liste şeklinde kaynakçaya eklenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Nitel araştırma ölçme yapmanın zor olduğu niteliklere ilişkin yorumlama ve çözümlemeye dayanan araştırma türüdür.¹⁵ Araştırma yapılacak durum veya olgularla ilgili materyallerin incelenmesini ifade eden doküman analizi, ilgili materyalleri toplama, onların doğruluğunu araştırma, onlardan veri elde etme, ulaşılan veriyi analiz etme ve kullanma süreçlerini kapsamaktadır.¹⁶ Bu çalışma özelinde 1998-2023 yılları arasında umutsuzluk ve din konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin doküman analizi kullanılarak incelenmesi amaçlanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamına alacağımız umutsuzluk ve dindarlık konusunda yayımlanmış lisansüstü tezlere Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi verileri ile İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu veri tabanı arasındaki veriler karşılaştırmalı şekilde

¹⁴ Mehmet Yılmaz, *Üniversite Gençliğinde Dua ve Umutsuzluk İlişkisi* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 45.

¹⁵ Corrine Glesne, *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction* (Londra: Pearson Yayınları, 2011), 21.

¹⁶ Hasan Şimşek ve Ali Yıldırım, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayınları, 2008), 186.

incelenerek ulaşılmıştır. Ulaşılan 42 tezden, 4'ü İSAM veri tabanında "devam ediyor" şeklinde görülmesinden dolayı araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Ayrıca İSAM veri tabanında "devam ediyor" şeklinde görülen ancak YÖK Tez'de tamamlanmış olarak görülen lisansüstü tezler de çalışmamıza dâhil edilmiştir. Geriye kalan 38 lisansüstü tez, çalışmanın örnekleme olarak belirlenmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmanın verileri YÖK Ulusal Tez Merkezi ve İSAM İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu veri tabanından yararlanılarak toplanmıştır. Toplanan 38 lisansüstü tez bilgisayar üzerinden Excel ortamına aktarılarak önce tez adı, üniversite, yıl, konularına ve veri toplama tekniklerine göre listelenerek tablolaştırılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Elde Edilen Lisansüstü Tezlere İlişkin Sayısal Veriler

Bu kısımda araştırmaya dâhil edilen 6'sı doktora 32'si yüksek lisans tezi olmak üzere toplam 38 lisansüstü tez incelenmiştir. Elde edilen bulgular tablo şeklinde aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Yüksek Lisans	Doktora
1998	1	
2005	1	
2009	2	
2011	1	1
2013	1	
2016	2	
2017	1	1
2018	1	
2019	2	
2020	4	
2021	1	
2022	3	1
2023	12	3
Toplam	32	6

Tablo 1'e göre umutsuzluk ve dindarlık konusunda yayımlanmış 38 lisansüstü tez incelendiğinde çalışmaların en çok 2023 (n=15) yılında yayımlandığı görülmektedir.

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Yayımlandığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite Adı	f	%
Atatürk Üniversitesi	5	13,15
Sakarya Üniversitesi	3	7,89
Ankara Üniversitesi	2	5,26
Arel Üniversitesi	2	5,26
Süleyman Demirel Üniversitesi	2	5,26
Cumhuriyet Üniversitesi	2	5,26
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	5,26
Erciyes Üniversitesi	2	5,26

Karabük Üniversitesi	2	5,26
Tablo 2 devamı		
Üniversite Adı	f	%
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1	2,63
İstanbul Üniversitesi	1	2,63
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1	2,63
Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	1	2,63
İnönü Üniversitesi	1	2,63
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	2,63
Sütçü İmam Üniversitesi	1	2,63
Kent Üniversitesi	1	2,63
Gelişim Üniversitesi	1	2,63
Sağlık Bilimleri Üniversitesi	1	2,63
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	2,63
Üsküdar Üniversitesi	1	2,63
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	2,63
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	2,63
Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	2,63
Uludağ Üniversitesi	1	2,63
Toplam	38	100

Tablo 2'ye göre umutsuzluk ve dindarlık konusunda 1998-2023 yılları arasında yapılan 38 lisansüstü tez incelendiğinde en fazla çalışmanın Atatürk Üniversitesi'nde (n=5) yapıldığı görülmüştür.

Tablo 3. Tezlerin Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Konu	f	%
Öğrenciler	12	41,37
Yetişkin Bireyler	11	37,93
Hasta Bireyler	3	10,34
Engelli Bireye Sahip Aileler	2	6,89
Mahkumlar	1	3,44
Toplam	29	100

Tablo 3'e göre umutsuzluk ve dindarlık konusunda yayımlanmış 38 lisansüstü tez incelendiğinde çalışmalarda örneklem grubu olarak en çok öğrencilerin (n=12) kullanıldığı görülmüştür.

Tablo 4. Veri Toplama Tekniklerine Göre Dağılım

Desen	f	%
Nicel Model	29	76,31
Karma Model	5	13,15
Nitel Model	4	10,52
Toplam	38	100

Tablo 4'e göre umutsuzluk ve dindarlık konusunda yayımlanmış 38 lisansüstü tez incelendiğinde çalışmalarda en fazla nicel modelin (n=29) kullanıldığı görülmüştür.

3.2. Lisansüstü Tezlere Konu Olan Umutsuzluk Kavramlarına İlişkin Değerlendirmeler

Tablo 5. Kavramlara Göre Dağılım

<i>Konu</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Kaygı	15	55,55
Depresyon	7	25,92
Yaşam Doyumu	5	18,51
Toplam	27	100

Tablo 5'e göre umutsuzluk ve dindarlık konusunda 1998-2023 yılları arasında yapılan 38 lisansüstü tez incelendiğinde çalışmalarda en çok araştırılan kavramın "Kaygı" (n=15) olduğu görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Çalışma kapsamında 1998- 2023 yılları arasında yapılmış olan toplam 38 tez incelenmiş ve yüksek lisans tezlerinin (n=32) doktora tezlerinden (n=6) fazla olduğu saptanmıştır. Yapılan çalışmada yayımlanan tezlerin yıllara göre dağılımı dikkate alındığında en çok 2023 (n=15) yılında, en az ise 1998, 2005, 2013, 2018 ve 2021 yılında (n=1) yayımlandığı görülmüştür. 1998 yılına kadar umutsuzluk ve din konusunda Türkiye'de yapılan lisansüstü teze ve tespit ettiğimiz tezler ile ilgili erişim engeline rastlanmamıştır.

Umutsuzluk ve din konusunda 1998- 2023 yılları arasında yayımlanan yüksek lisans ve doktora tezleri çalışmaların yapıldığı üniversite ve yıllara göre analiz edildiğinde en fazla Atatürk Üniversitesi (n=5), en az ise Uludağ Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Kent Üniversitesi, Üsküdar Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sütçü İmam Üniversitesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Gelişim Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İnönü Üniversitesi ve Karatekin Üniversitesi (n=1)'nde olduğu görülmüştür. Lisansüstü tezlerin incelenmesi sonucunda nicel, nitel ve karma şeklinde 3 başlık belirlenmiş ve çalışmalar buna göre sınıflandırılmıştır. İncelenen tezler arasında en fazla nicel tekniğinin (n=29) kullanıldığı saptanmıştır.

İncelenen 38 lisansüstü tez çalışmasında örneklem olarak toplam 5 çalışma grubu tespit edilmiştir. Veriler incelendiğinde en fazla çalışılan örneklem gruplarının öğrenciler (n=12) ve yetişkin bireyler (n=11) olduğu görülmüştür. En az çalışılan örneklem grubunun ise engelli aileye sahip aileler (n=2) ve mahkumlar (n=1) olduğu saptanmıştır. 1998-2023 yılları arasında umutsuzluk ve dindarlık konusunda yapılmış olan lisansüstü tezler incelendiğinde bu tezlerde umutsuzlukla ilgili 3 kavramın incelendiği görülmüştür. Yapılan tezlerde en çok ele alınan kavramların kaygı (n=15) ve depresyon (n=7) olduğu tespit edilmiştir. En az incelenen kavramın ise yaşam doyumu (n=5) olduğu görülmüştür.

Umutsuzluk ve din konusunda ülkemizde yapılan tezler bağlamında en çok "kaygı"nın araştırıldığı tespit edilmiştir. Türk Dil Kurumu (TDK) kaygıyı, bireyin sürekli olumsuz ve üzücü durumlarla karşılaşma düşüncesine sahip olması ve kaynağı belirsiz endişe durumu olarak tanımlamıştır.¹⁷ İlgili literatürde kaygının birçok şekilde tanımı

¹⁷ Türk Dil Kurumu (TDK), "Güncel Türkçe Sözlük" (Erişim 5 Ocak 2023).

mevcuttur. Bunun sebebi araştırmacılar tarafından kaygı kavramına farklı açılardan yaklaşılmasıdır. Örneğın bu tanımlardan bazıları şöyledir;

- Kaygı sevilmeyen durumların ortaya çıkardığı endişeli ruh halidir.¹⁸
- Kaygı organizmanın tehlike durumu olması karşısında gösterdiği tepkidir.¹⁹
- Kaygı gerçek bir tehlike olmamasına rağmen kişiyi huzursuz eden korkunun var olmasıdır.²⁰
- Kaygı kişide boğulma duygusunu yaşatan süresiz rahatsızlık hissetme durumudur.²¹
- Kaygı organizmanın varlığını devam ettirebilmesi için önceden kendini hazırlamasıdır.²²

Kaygıyla ilgili literatürdeki tanımlardan hareketle kaygının doğası gereği insanoğlunda bulunduğu ama fazlasının bireyde rahatsızlıklara ve huzursuzluklara yol açtığı söylenebilir. Burada önemli olan kaygının hem bilişsel hem fizyolojik hem de davranışsal bağlamda etkileri olduğu ve bu etkilerin kişinin günlük yaşamında bazı sonuçları olacağından dolayı bu duygunun kontrol altına alınması önem arz etmektedir.²³ Diğer taraftan kaygının en büyük nedenlerinden birisi olan belirsizlik durumu kişilerin nasıl düşüneceğini ve ne şekilde davranacağını belirlemelerini zorlaştırmaktadır. Böylece belirsizlik durumları kaygıya neden olmakta ve kontrol altına alınamayan kaygı da umutsuzluğa yol açmaktadır. Halbuki din ve maneviyat kişilerdeki kaygıyı azaltmak için onlara hem her şeyi bilen aşkın bir varlığın inancını zorunlu kılmış hem de kader gibi belirsizliklerin olmadığı bütün durumların belirlenip ona göre gerçekleştiği inancını da müntesiplerine yerleştirmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmalarda kişilerin dindarlık düzeyleri yükseldikçe kaygı duygularının azaldığı ve böylece umutsuzluk düzeylerinin de düştüğü tespit edilmiştir.²⁴

Umutsuzluk ve din konusunda ülkemizde yapılan tezler bağlamında kaygıdan sonra depresyon kavramının araştırıldığı tespit edilmiştir. Bireylerin yaşadıkları sorunlarla başa çıkamamaları veya yalnızlık ve kaygı gibi duygularını kontrol edememeleri sonucunda ortaya çıkan olumsuz duygu durumunun kişiyi sürekli etkilemesi depresyon olarak ifade edilebilir.²⁵ Depresyon sürecinde birey sağlıklı bir düşünme gerçekleştiremediği için kendisini yalnız veya değersiz hissetme gibi duyguların da yol açmasıyla kendine zarar verecek davranışlarda bulunabileceğinden dolayı mutlaka bir uzman eşliğinde süreci yürütmelidir. Aksi takdirde umutsuzluğun yol açtığı depresyon kişinin gündelik hayattan kopmasına ve uyum problemleri göstermesine yol açabilmektedir. Her ne kadar depresyonun psikolojik nedenleri daha çok literatürde yer alsada çeşitli kalıtsal hastalıkların da bu tür süreçlere yol açabildiği çalışmalarla tespit

¹⁸ Charles Spielberger, Theory, and research on anxiety. Anxiety and behavior (New York: Academic Press, 1966),17.

¹⁹ Rod Plotnik, Introduction to Psychology (New York: Wadsworth Inc Fulfillment, 2009), 68.

²⁰ Paul Stallard, Cognitive Behavior Therapy with Children and Young People (London: Routledge, 2009),113.

²¹ Peter Tyrer, "Borderline personality disorder: a motley diagnosis in need of reform", Journal of Lancet 6/1 (1999), 91-96.

²² Spielberger, Theory and research on anxiety. 18.

²³ Stallard, Cognitive Behavior Therapy with Children and Young People, 115.

²⁴ Nurten Ünal, Dini İnanç ve Duanın Umutsuzluk İlişkisi (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 60.

²⁵ Stallard, Cognitive Behavior Therapy with Children and Young People, 110.

edilmiştir.²⁶ Bu sebepten depresyondaki bireylere uygulanan tedavi süreçleri mevcut durumun kaynağına göre değişmektedir. Bu bağlamda din ve maneviyat temelli uygulanan araştırmalar umutsuzluğun azalmasıyla kişilerde depresyon belirtilerinin de kaybolduğunu göstermektedir.²⁷ Ayrıca dini inanç ve ritüellerin bireylerin kaygı ve umutsuzluk duygularını kontrol altına almalarını sağladığı için bu kişilerin depresif ruh halinden uzaklaşmalarına katkı sağlayarak psikolojik iyi oluşlarına destek olduğu tespit edilmiştir.²⁸ Bireylerin kaygı bozukluğu ve depresif davranışlar sergilemelerinin altında yatan sebepler sadece gündelik yaşamdan kaynaklı olmayıp ölümden sonraki hayat veya cehennem gibi metafizik konuları bağlamında da olabilmektedir. Bu sebepten Kur'an'da korku ve umut duygusunun dengede olmasına dikkat çekilmiş ve umutsuzluğa kapılmamak için salt bir umut duygusuna sahip olmanın da bireylerin yerine getirmesi gereken görev ve sorumluluklarını aksatmalarına yol açabilmesinden dolayı duygular arasındaki dengenin sağlanarak depresif durumların yaşanmaması tavsiye edilmiştir.²⁹

Umutsuzluk ve din konusunda ülkemizde yapılan tezler bağlamında en az yaşam doyumu kavramının araştırıldığı tespit edilmiştir. İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran özelliklerden birisi de yaşanan hayattan zevk alma ve sürdürülen yaşamı sevmedir. Birey yaşadığı hayatı sevmesi ve tatmin olması için birçok gereksinime ihtiyaç duysa da umutsuzluğun hâkim olduğu bir yaşam felsefinde hayattan zevk almaktan bahsedilemeyeceği için ilgili araştırmalar bu durum üzerine yoğunlaşmıştır. Yapılan çalışmalarda yaşam doyumu ölçülürken bireyin istediği her şeye sahip olup olmadığı değil mevcut yaşantısından duyduğu mutluluk düzeyine bakılmaktadır. Bu sebepten din ve maneviyatın her durum ve şartta bireylerden istediği sabır ve şükür göstermesi gerektiği inancı kişilerin sahip olamadıklarından kaynaklanacak üzüntü ve umutsuzluk durumlarının önüne geçmektedir. Ayrıca dini metinlerde sürekli bireylere verilen dünya hayatının geçici olduğu ve asıl hayatın ölümden sonra başlayacağı tavsiyesi onların ulaşamadıkları şeylerin de geçici olduğu düşüncesini daha rahat temellendirmelerine katkı sağladığı için dindarlık düzeyleri yüksek kişilerin yaşam memnuniyet ölçeklerinden aldıkları puanlar da yüksek olmaktadır.³⁰

Bireylerin hayatlarından zevk alabilmeleri ve karşılaştıkları sorunlarla etkili mücadele edebilmeleri için aşkın bir varlığa inanma ve güvenme duygusuna ihtiyaçları vardır. Din ve maneviyatın kişilere sağladığı güven duygusu onların psikolojik sağlıklarını ve psikolojik iyi oluşlarını desteklemekte ve böylece bireylerin umutsuzluğa kapılmalarının önü kapatılarak yaşamdan aldıkları doyum artmaktadır.³¹ Ayrıca din ve maneviyatın kişilere sağlamış olduğu anlam ihtiyacı ve yaşama amacı sayesinde bireyler kaygı bozuklukları, ölüm korkuları ve amaçsızlığın yol açacağı umutsuzluktan korunmuş

²⁶ Dipnot kullanım sistemi İSNAD sistemidir. / Footnote system is ISNAD (Palatino Linotype 7 Punto)

²⁷ Ali Yavuz, Üniversite Gençliğinde Dinin Umutsuzlukla İlişkisi (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 75.

²⁸ Gül Üzen, Özel Gereksinimli Bireye Sahip Annelere Uygulanan Egzersiz Aktivitelerinin Kaygı ve Umutsuzluk Düzeyine Etkisi (İstanbul: Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 31.

²⁹ Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an da Ümit İman İlişkisi", Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi 18/1 (1974), 162.

³⁰ Fahriye Karadaş, Ergenlerin Dini Başa Çıkma Umutsuzluk ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 68.

³¹ Doğan Cüceloğlu, İçimizdeki Çocuk (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1993), 226.

olmaktadırlar.³² Bu sebepten bireylerin umutsuzluğa kapılmalarını engelleyen ve başa çıkmak zorunda oldukları sorunlarla mücadelelerinde onların psikolojik olarak itici güçleri olan din ve maneviyatlarının yaşam doyumlarına olan katkısı görmezden gelinemeyecek kadar önemli bir yer tutmaktadır.³³ Diğer taraftan din ve maneviyat bireylere inanç, sabır, affetme, hoşgörü, alçakgönüllülük, şükür gibi erdemleri kazandırdığı için kişiler maneviyatlarından güç alarak ümitlerini kaybetmemekte ve kaygılarından kurtularak yaşam doyumları artmaktadır.³⁴

Umutsuzlukla ilgili yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunda anketle veri toplandığı saptanmıştır. Halbuki umutsuzluk gibi bir duygunun insan içinde birçok bileşeni olduğu için bundan sonra yapılacak çalışmalarda ya mülakat ya da karma yöntemlerin tercih edilmesi yürütülen araştırmaya katkı sağlayacaktır. Özellikle intihar eğilimi gösteren bireyler, bağımlılığı olan kişiler, çocukluk çağı travmaları olan yetişkinler, engelli çocuğu olan ebeveynler ve hasta yakınlarının umutsuzluk ve dindarlık ilişkileriyle ilgili literatürde çok az veri bulunduğu için ilgili konularda yapılacak araştırmaların alana önemli katkıları olacaktır. Bununla birlikte din ve dindarlığın yapılan bütün çalışmalarda umutsuzluk üzerinde olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiş olmasına rağmen umutsuzlukla ilgili kullanılan ölçme araçları tercüme yoluyla elde edilen araçlardır. Bu bağlamda hem Müslüman toplumun kültürünü bilen hem de toplum içinde kabul görmüş affetmenin dini kaynaklarına sahip anlayışla gerçekleştirilecek yeni ölçme araçları alan yazına olumlu fayda sağlayacaktır. Ayrıca yapılan çalışmalarda ülkemizde bulunan diğer dinlere mensup kişilerin de yürütülen araştırmalara dahil edilmesi ve karşılaştırmalı araştırmaların yapılması bu alandaki literatüre katkı sağlayacaktır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	turkiyeilahiyat@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	turkiyeilahiyat@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

³² Recep Yaparel, Yirmi-Kırk Yaşlar arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987), 24.

³³ Eric Fromm, Erdem ve Mutluluk. Çev. Ayda Yörükhan (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 1995), 67.

³⁴ Neda Armaner, *Psikopatolojide Dini Belirtiler* (İstanbul: Demirbaş Yayınları, 1973), 21.

Kaynakça / References

Abonoz, S. *Soren Kierkegaard'da Pişmanlık ve Teslimiyet*. Çankırı: Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020

Alhussain, A. *Ebul Feth El Bustinin Şiirinde Hikmet*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Akbıyık, B. *Erişkinlerde Psikolojik Sağlamlığı Etkileyen Psikososyal Faktörler*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Akbolat A. *Kronik Hastalarda İyi Oluş ve Maneviyat*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Akşit, M. *İbni Sina ile Kierkegaard'ın Ölüm Anlayışının Karşılaştırılması*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Altıntop, H. *Dindarlık İntihar İlişkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

APA. *DSM-5*. Washington: American Psychiatric Association, 2013.

Bahadır, A. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.

Bakaç, Z. *Hafızlık Eğitiminin Bireyin Duygu Durumlarına Etkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Cirit, F. *Madde Bağımlısı Olan Ergenlerin Ebeveynlerinin Dini Başa Çıkma Süreçlerinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Cüceloğlu, D. *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1993.

Çalı, A. *Boşanmış Dul ve Evlenmiş Bireylerde Yalnızlık Umutsuzluk ve Dini Başa Çıkma İlişkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Çetin, M. *Umut Teolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016

Çığ, G. *Üniversite Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Akademik Başarı Sosyal Beceri ve Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Çiğdem, E. *Pansiyonsa ve Ailesi Yanında Kalan Liseli Öğrencilerin Umut Dindarlık ve Akademik Başarı Durumlarının Karşılaştırılması*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020

Çöpoğlu, M. *Pandemi Sonrası Süreçte Hemşirelerin İş Doyumlarının Yordayıcısı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Duran, M. *Manevi İçerikli Gelişim Destek Programının Otizm Spektrum Bozukluğu olan Çocuk Sahibi Ebeveynlerin Umutsuzluk Dina Başa Çıkma ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023

Fatehi, S. *Türkiye ve İran Örneğinde Üniversite Öğrencilerinin Anksiyete Depresyon Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

- Fromm, E. *Erdem ve Mutluluk*. Çev. Ayda Yörük, İstanbul: İş Bankası Yayıncılık, 1995.
- Geçtan, E. *Çağdaş Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar*. Ankara: Maya Yayınları, 1981.
- Glesne, C. *Becoming Quallitative Researchers: An Introduction*. Londra: Pearson Yayınları, 2011.
- İbaoglu, E. *Üniversite Öğrencilerinde İnternet Oyun Oynama Bozukluğu İnternet Bağımlılığı Psikolojik Katılık ve Umutsuzluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Hökelekli, H. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Hökelekli, H. *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayıncılık, 2009.
- Hökelekli, H. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, İstanbul: Dem Yayınları, 2013.
- Jumailı, T. *Sahihayn'de İnanç ve Adaba Aykırı Lafızlar*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kader, A. *Ebu Hüreyre'nin Müslimde Bulunan Rivayetleri*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Kafalı, H. *Yoksulluk ve Din*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kaleli Yılmaz, Gül. "Durum Çalışması", *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ed. Mustafa Metin. 261-285. Ankara: Pegem Akademi, 2014.
- Kasapoğlu, A. "Kur'an da Ümit İman İlişkisi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (1974), 155-176.
- Karadaş, F. *Ergenlerin Dini Başa Çıkmada Umutsuzluk ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Karan, S. *Onkoloji Hastalarının Aile Değerlendirmeleri Umutsuzluk Düzeyi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Kierkegaard, S. *The Sickness Unto Death*. Londra: Penguin Books, 2008.
- Kızılgeçit, M. *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık İlişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Kucur, S. *Yakınlarını Kaybeden Bireylerin Yas Deneyimleri Umutsuzluk Hayatın Anlamı ve İrrasyonel İnanışlar Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. İstanbul: Kent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kuloğlu, E. *Lise Öğrencilerinde Umut ve Dindarlık İlişkisi*. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Kurt, Y. *Kuran'da Yeis Kavramı*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Kutlu, H. *Ergenlerde Dua Tutumları ve Umutsuzluk Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Çalışma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Seber, G. *Beck Umutsuzluk Ölçeğinin Güvenirliği ve Geçerliliği Üzerine Bir Araştırma*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.

Slater, P. *The Pursuit of Loneliness: American Culture at the Breaking Point*. New York: Beacon Press, 1970.

Stallard, P. *Anxiety*. London: Routledge, 2009.

Soyaslan, B. *Palyatif Bakım Hastalarının Yakınlarına Verilen Watson İnsan Bakım Modeli Temelli Psikoeğitim Umutsuzluk Ölüm Kaygısı ve Bakım Yüküne Etkisi*. İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Su, M. *Kierkegaard Fideizm*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Subaşı, Münevver- Okumuş, Kübra. "Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21/2 (2012), 419-426.

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları, 2008.

Tekeş, A. *Manevi Bakım Hizmetlerinin Kaygı, Depresyon ve Umutsuzluk Üzerine Etkisi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tepeli, A. *Suriyeli Mültecilerle Çalışan Ruh Sağlığı Uzmanlarıyla Yorumlayıcı Fenomenolojik Çalışma*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enst, Doktora Tezi, 2023.

Türkçapar, H. *Depresyon, Klinik Uygulamada Bilişsel Davranışçı Terapi*. Ankara: HYB Yayınları, 2009.

Tyrer, P. *Anxiety: A Multidisciplinary Review*. Singapore: Imperial College Press, 1999.

Uğur, K. *Dindarlık Umutsuzluk ve Kadercilik Eğilimi İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Ünal, N. *Dini İnanç İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Üzen, G. *Özel Gereksinimli Bireye Sahip Annelere Uygulanan Egzersiz Aktivitelerinin Kaygı ve Umutsuzluk Düzeyine Etkisi*. İstanbul: Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Weiss, R. *Loneliness, The Experience of Emotional and Social Isolation*, Ed. R. Woss. Londra: MIT Press, 1974.

Yaparel, R. *Yirmi-Kırk Yaşlar arası Kişilerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.

Yapıcı, Ş. *Covid 19 Korkusu ve Umut*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Yavuz, A. *18-25 Yaş Üniversite Gençliğinde Dini İnanç ve Umutsuzlukla İlişkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Yavuz, O. *Pir Sultan Abdal ve Aşık Veysel'de Varoluşçu Temalar*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Yılmaz, M. *Üniversite Gençliğinde Dua ve Umutsuzluk İlişkisi*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yoğurtcu, F. *Yetişkinlerde Dindarlık ve Ruh Sağlığı*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.